

УДК 338.43:636

*І. М. Пальчик,
старший викладач кафедри менеджменту та права,
Дніпропетровський державний аграрний університет*

ПІДХОДИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОЇ ПЕРЕРОБКИ ТВАРИНИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Проведено аналіз підходів до наукового обґрунтування стратегії розвитку сільського господарства з метою його застосування в сфері переробки тваринницької продукції в аграрних підприємствах. Досліджено зарубіжні моделі розвитку та ефективності внутрішньогосподарської переробки тваринницької продукції в аграрних підприємствах. Розроблено підходи до визначення моделей управління господарствами у сфері переробки тваринницької продукції.

An analysis of approaches to the scientific study of agricultural development strategy for its use in processing livestock products in agricultural enterprises. Studied foreign models of development and efficiency of internal processing of livestock products in agricultural enterprises. Approaches to determining patterns of farms in the processing of livestock products.

Ключові слова: підходи, розвиток, ефективність, внутрішньогосподарська переробка, тваринницька продукція, аграрні підприємств.

ВСТУП

Перше питання, яке постало перед реформаторами в сфері виробництва сільськогосподарської продукції на початку реформ, було реформування відносин власності на засоби виробництва, зокрема земельні ресурси і майно колективної та державної форм власності. Академік Південного відділення ВАСХНІЛ В.В. Юрчишин і академік УААН П.Т. Саблук розробили методика паювання та приватизації неподільних раніше фондів колективних сільськогосподарських підприємств. Власності у сільському господарстві надавалось значення пріоритетного напрямку реформування по відношенню до інноваційного розвитку і підприємництва [1].

Ринкову модель економічних відносин між підприємствами активно підтримали академік УААН П.І. Гайдуцький і доктор економічних наук М.Г. Лобас [2; 3]. До них приєдналися док-

тори економічних наук, професори В.Я. Месель-Веселяк і М.Й. Малік, які наполягали на розвитку різних юридичних форм господарювання на селі [4].

Аграрну політику і особливості аграрної реформи в Україні остаточно було сформульовано академіком УААН П.Т. Саблуком, який працював також певний час в уряді, запроваджуючи результати своїх наукових гіпотез [5].

Особливої уваги заслуговує позиція Німецької консультативної групи під керівництвом Штефана Таубаделя та Людвіга Штріве, які працювали в Україні на запрошення Уряду України, ставили на розгляд Верховної ради та інших відомств України актуальні питання аграрної політики в руслі перетворень, спрямованих на приватизацію як пріоритетний напрям реалізації реформ [6].

Методика дослідження, яка пропонується, визнає багатокритеріальні підходи при формуванні стратегії розвитку сільського господарства, зокрема галузей тваринництва через економіко-математичне моделювання розвитку і розміщення продуктивних сил, яке пропонується у працях доктора економічних наук професора А.С. Лисецького [7].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— провести аналіз підходів до наукового обґрунтування стратегії розвитку сільського господарства з метою його застосування в сфері переробки тваринницької продукції в аграрних підприємствах;

— дослідити зарубіжні моделі розвитку та ефективності внутрішньогосподарської переробки тваринницької продукції в аграрних підприємствах;

— розробити підходи до визначення моделей управління господарствами у сфері переробки тваринницької продукції.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аналіз приведених та інших підходів до наукового обґрунтування стратегії розвитку сільського господарства в цілому можна застосувати при розробці методики дослідження проблеми розвитку та ефективності внутрішньогосподарської переробки тваринницької продукції, зокрема в аграрних підприємствах. Результатом такого аналізу є ряд наукових висновків: 1) система галузей є багатовекторною; 2) оцінка ефективності системи повинна бути багатокритеріальною; 3) концепція розвитку та ефективності внутрішньогосподарської переробки тваринницької продукції в аграрних підприємствах не може бути іншою, ніж взаємно пов'язаною міжгалузевими зв'язками тощо.

Можливі два напрями активізації переробки тваринницької продукції в аграрних підприємствах. Перший пов'язується з посиленням укрупнення підприємств. Цей процес може відбуватися за рахунок консолідації володіння земельними ресурсами. Активізація цього бізнесу базується на удосконаленні виробничих відносин власності і особистій зацікавленості в результатах підприємництва. Але метою аграрної реформи може бути тільки ефективний, а не будь-який перерозподіл земельних ресурсів, якщо держава не бажає втратити продовольчу безпеку.

Другий напрям виникає як застереження від неефективного використання земельних ресурсів у рослинництві та виробничих ресурсів

у тваринництві, коли новий власник не зможе через певні обставини забезпечити зростання продуктивності праці, а натомість призначить лише додатковий чинник для перерозподілу ціни попиту на свою користь. Тобто приватний власник не буде займатися пошуком ефективних технологій переробки тваринницької продукції, а задовольниться вилученою земельною рентою, здаючи землю в оренду некваліфікованим підприємцям.

Багатогалузеве господарство з чисельними дрібними цехами з переробки тваринницької продукції є технологічно неефективними. Для суспільства важливіше отримати більше продукції при переробці сировини і менше вкласти капіталу на одиницю кінцевої продукції. Дослідження показують, що цей напрям розвитку економіки не є виправданим. Ефективність переробки значним чином залежить не тільки від рівня розвитку виробництва, ринкової інфраструктури, а й інтеграції виробництва.

Інтеграційні процеси мають розвиватися також у сфері транспортного обслуговування. Функції зберігання, оптової торгівлі і транспортування тваринницької продукції повинні взяти на себе кооперативи промислового типу. Вони можуть сприяти первинній обробці сировини, її очищення, формування стандартних партій для біржової торгівлі тощо. Дослідженнями доведено, що запровадження ринкових відносин у третій сфері АПК на кооперативній основі має переваги перед формами і моделями господарювання у минулому. Відчуження майна і продукції при їх реалізації на ранніх стадіях кінцевого виробництва є позитивним чинником економіки сільського господарства. Відповідно до цього мають бути регламентовані права і відповідальність сторін у процесах реалізації, правила розподілу ціни за факторами виробництва.

Актуальність цих питань останнім часом зростає через те, що торгівля залишається сферою монопольної поведінки посередників і перевізників. Якщо раніше підприємства торгівлі вимагали доставки продукції до франко-місця продажу, то сучасні посередники пропонують низькі ціни в умовах відсутності конкурентного середовища. Таку ж політику проводили заготівельні організації, м'ясокомбінати. Витрати по доставці, які сьогодні багато важать у ціні виробництва, повністю або у переважній частині перекладалися на сільське господарство. Нові формування типу фермерських господарств, як і інші особисті селянські господарства відділе-

них від ринку регіонів, несли і зараз несуть великі збитки на транспортних перевезеннях готової продукції. Пропонується змінити ситуацію на протилежну, щоб оптова торгівля розпочиналась з франко-місця виробництва. Всі права на продукцію і відповідальність, а також транспортні витрати мають брати на себе організації оптової торгівлі.

Французька модель є найбільш привабливою для колективних і приватних фермерських господарств. В цій моделі перевага надається процесам промислової інтеграції у питаннях транспортування, зберігання і оптової торгівлі, частково, переробки тваринницької продукції. Піонерні розробки з цього питання зроблені не приватними особами, а кооперативами на приватній основі, приватними фірмами, якщо вони мають відповідні потенції, високотехнологічні цехи і підприємства, спеціалізований транспорт. Але найважливішою, як на наше переконання, тут є інформатизація управління, налагодження системи зв'язків, торговельної мережі всередині країни і за її межами. Підготовка кадрів для виконання таких функцій є однією з первинних задач.

Французька модель горизонтальної і вертикальної інтеграції може бути взірцем для запровадження в Україні. Відділені регіони мали б можливість долучитися до спільного сільськогосподарського ринку країни і вигідно продати тваринницьку продукцію. Демократичні принципи кооперації є стимулюючими чинниками цього підприємництва.

У зв'язку з цим, повернемося дещо докладніше до теоретичних викладок І.Тюнена, А.Вебера, А.Леша, В.Кристалера, які у свої працях визначили обмеження ринку в зв'язку з суттєвими змінами транспортних витрат при централізації ринку тваринницької продукції. Слід визнати, що "кільця" І. Тюнена є актуальними при вирішенні задач спеціалізації господарств і регіонів за критерієм витрат на транспорт. В минулому, коли енергоносії і транспорт були відносно дешевими, питання не було таким виразно суттєвим. Але ринок кожного продукту сільськогосподарства, який формувався навколо великих промислових центрів, автоматично формувався таким чином, що приміські господарства спеціалізувалися на задоволенні попиту на м'ясо, молоко, яйця. Спеціалізовані господарства приміської зони формували велику кількість робочих місць, доходів від продажу, прибутку і відрахувань на соціальні потреби, фондів амортизації. Зміна пріоритетів у сільському господарстві до приватного господарства може підвищити значення міжрегіо-

нального ринку, а через нього розміщення зон товарного виробництва.

По суті, формуються два напрями формування аграрної політики: 1) з орієнтацією на попит ринків збуту; 2) з орієнтацією на розвиток товарних зон пропозиції. Кожний з напрямів має свої переваги і певні обмеження. Проведені дослідження і їх апробація показують, що можливості приміського господарства вичерпані, а міжрегіонального ринку — не задіяні належним чином. Тому необхідною є розробка теоретичних схем і практичних проектів для розвитку як виробництва, так і для організації біржового оптового ринку тваринницької продукції.

Чинники незадовільного розвитку процесів ринкової інтеграції можна поділити умовно на суб'єктивні і об'єктивні. Одна частина їх формується під впливом кризи неплатежів, відставання розвитку сільськогосподарського машинобудування, зокрема обладнання і спеціалізованого транспорту. Рефрижераторний транспорт в сучасних умовах не може формуватися у дрібних господарствах через нестачу інвестицій.

Досвід США свідчить про життєдайність другого напрямку розвитку агропромислово-транспортної інтеграції. Там продукція сільськогосподарства перевозиться на великі відстані і виробляється у найбільш сприятливих до цього кліматичних зонах. У моделях американської кооперації перевага надається компаніям, в яких сільське господарство грає роль сировинних цехів. Концентрація капіталу в інфраструктуру зберігання і перевезення є визначальною і альтернативною концентрації землекористування. Але американська модель не є привабливою для інвесторів в Україні через небезпеку значного зростання витрат на третю сферу. Характерним для сільського господарства Великобританії є поглиблена спеціалізація і незначні регіональні інтеграційні процеси. Стандарт сільського господарювання підтримується економічними важелями. Європейська модель, виразником якої є Франція, Великобританія і Німеччина, є альтернативною американській. Вона базується на порівняно дрібному землекористуванні, але сповідує ідеологію інтенсивного ведення господарства, концентрацію капіталу на 1 га площі сільськогосподарських угідь. Зокрема, німецька модель не є інтегрованою, визнає монополізм торгівлі і переробної промисловості, які визначають практично всю аграрну політику. Але в рамках країни і в Європейській Співдружності країн розвинута політика протекціонізму, фінансо-

вої підтримки сільського господарства через механізми субсидій і субвенцій.

Сільське господарство Канади розвивається на засадах широкої вертикальної інтеграції, але не має будь-яких уніфікованих її форм. В умовах поглибленої спеціалізації галузеві відмінності схем руху тваринницької продукції суттєві. Узагальнюючи цей та інший досвід країн світового довкілля для регіонів України, треба розробити низку проектних рішень і схем, які відображали б їх особливості, традиції і прагматизм реформаторів. Якщо останній буде переважати над першими, то вірогідно, що проблем АПК не уникнути. Визначальними мають бути чинники розвитку і розміщення продуктивних сил, відповідність їх виробничим відносинам.

Дослідженнями встановлено, що вертикальну інтеграцію слід заохочувати на ринках продукції, які швидко втрачають якісні показники або псуються. Потреба в кооперованих зв'язках незаперечна при розробці схем виробництва і торгівлі молокопродуктами, м'ясними виробами, продуктами птахівництва. Тому розвиток тваринництва залежить від якісного зростання біржового оптового ринку. Інтеграційні зв'язки необхідно моделювати і підтримувати державними програмами розвитку регіонів.

Таким чином, активізація агробізнесу в Україні і її регіонах має багато галузевих і міжгалузевих, секторних і міжсекторних, регіональних і міжрегіональних проблем, вирішення яких належить до компетенції управління в виконавчій, законодавчій і державній гілках влади. Ключовими є питання організації ринку, збалансованого розвитку форм господарювання, програмованого розвитку АПК території регіонів. Надгосподарські формування є об'єктивно необхідними для координації темпів розвитку, формування товарно-сировинних зон і спеціалізації товаровиробників. Ці функції повинні здійснюватися економічними, а не адміністративними методами. Механізмів для дійового втручання в економіку економічними методами достатньо. Ці формування регулюють доступ до ринку засобів виробництва з тим, щоб вилучити зі сфери виробництва неефективних товаровиробників. Наступною функцією є квотування виробництва, яка стане необхідною невдовзі при перевищенні пропозиції тваринницької продукції над попитом, проявах перевиробництва.

Антимонопольна стратегія держави не повинна бути метою. Боротися потрібно не з монополістами взагалі, а з можливим зловживанням монопольним становищем на галузевих

ринках. Тому в аграрній політиці немає місця заходам, які спрямовані проти вертикальної інтеграції виробництва, транспортування, зберігання, переробки і реалізації продукції. З монополією пов'язують потенцію господарських формувань до інвестицій і запровадження досягнень науково-технічного прогресу. Подібнення і приватизація підприємств переробної промисловості не приведе до конкуренції, оскільки на місці одного буде декілька монополістів. Монополізм може бути подоланий через запровадження нових для нас форм біржової торгівлі тваринницькою продукцією, зокрема торгівлі ф'ючерсними угодами без спілкування покупців і продавців, а також "опціонами", які доводять оптову торгівлю до рівня планового управління з елементами страхування цін.

На шляху до ефективного виробництва може стати на заваді будь-який монополіст. Тому управління регіонального АПК має розробляти стратегію соціально-економічного розвитку з урахуванням сільськогосподарської місії регіону. Метою таких розробок є розподіл сільськогосподарських ресурсів між достатньою кількістю фермерських господарств у тваринництві, що дозволить навести державний порядок і стимулювати розвиток ефективного виробництва всіх форм власності. Тут аграрна політика повинна бути спрямована на стимулювання не приватної власності на землю, а на стимулювання ефективного виробництва. Саме монополія господарювання в КСП привела до спотворених форм багатогалузевого господарства і ресурсоемких комплексів. Саме концентрація капіталу повинна бути альтернативою концентрації виробництва, яка виражалась у крупному землекористуванні. Але і крупне землекористування є іноді єдино можливим, зокрема, у промисловому птахівництві.

Законом і рушійною силою економіки є зацікавленість підприємницьких формувань і окремих товаровиробників у прибутку. Вони намагаються отримати більше, ніж витратити, і під вітрилами інтересів піднімають ціни продажу товарів без огляду на інтереси суспільства та інших учасників інтегрованого і кооперованого процесу виробництва. Отримані кошти вони не вкладають у сільське господарство, зважаючи на ризиковість, сезонність та низьку швидкість обігу авансованих коштів.

Формуючи свою ринкову поведінку, сільськогосподарські товаровиробники мають усвідомлювати, що ринок не є метою або благом, а об'єктивно необхідним інструментом конкурсного розподілу земельних, трудових і

інших обмежених ресурсів економічними методами. В умовах вільного ринку і конкуренції окремий товаровиробник не може впливати на рівень цін як на свою продукцію, так і на засоби виробництва. Тому вибирати доводиться, по-перше, тільки між можливостями виробляти або не виробляти; по-друге, якщо виробляти, то які продукти, в яких кількостях і якими ресурсами. А для цього необхідно збирати ринкову інформацію про ціни на засоби виробництва і попит на сільськогосподарську продукцію, потенційних конкурентів, виробляти стратегію і тактику управління і збуту. Планування і інформатизація має вирішити ключові питання галузевої структури і розподілу ресурсів. Такої цілісної системи управління агропромисловим комплексом регіонів у нас практично немає і проблеми не отримують належного вирішення.

ВИСНОВКИ

Дослідження аргументовано доводять доцільність управління в напрямі недопущення руйнування крупних господарських формувань, збереження їх управлінського потенціалу, зміни господарських функцій на організацію ринків праці, тваринницької продукції і засобів виробництва. Запропоновані моделі господарств тваринництва, які підкоряючись вимогам ринку ліквідують збиткові галузі тваринництва, поступившись місцем сімейним формам

ведення молочного та м'ясного скотарства. Об'єктом програмованого розвитку має бути територія з наявними на ній господарськими формуваннями, потенціальними можливостями розвитку фермерства, трудовими ресурсами.

Література:

1. Власність у сільському господарстві / За редакцією В.В. Юрчишина, П.Т. Саблука. — К.: Урожай, 2000. — 341 с.
2. Гайдуцький П.І., Економічні взаємовідносини підприємств АПК в умовах ринку. — К.: Урожай, 1994. — 184 с.
3. Гайдуцький П.І., Лобас М.Г. Приватизація власності в агропромисловому комплексі. — К.: 1996 — 174 с.
4. Месель-Веселяк В.Я., Саблук П.Т., Малік М. Й. Розвиток форм господарювання на селі. — К., 1993. — 376 с.
5. Саблук П.Т. Особливості аграрної реформи в Україні. — К.: Ніч лава., 1997. — 475 с.
6. Реформування сільського господарства в Україні: широке поле / За ред. Штефана фюн Крамона. Таубадея та Людвіга Штріве. — К.: Фенікс, 1999. — 265 с.
7. Лисецький А.С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз. — Київ: Оріяни, 2005. — 374 с.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2012 р.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ:

- відомості про автора (авторів): ім'я, по батькові, прізвище, вчене звання, вчений ступінь, посада і місце роботи, службова і домашня адреси (з поштовим індексом), контактний телефон;
- УДК;
- назва статті мовою оригіналу та англійською мовою;
- коротка анотація (2—4 речення) мовою оригіналу та англійською мовою;
- ключові слова;
- текст статті повинен мати такі необхідні елементи: вступ (формулюється наукова проблема, ступінь її вивченості, актуальність тієї частини проблеми, якій присвячена стаття), постановка задачі (формулюються мета і методи дослідження), результати (викладається система доведень запропонованої гіпотези, обґрунтовуються наукові результати), висновки (вказується наукова новизна, теоретична і практична значущість результатів дослідження, перспективи подальших розробок з цієї теми). Розділи повинні бути виділені;
- обов'язковий список використаних джерел у кінці статті;
- обсяг статті — 12—25 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків);
- шрифти найпоширенішого типу, текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними;
- ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у **чорно-білому** вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. До графіків та діаграм мають бути подані таблиці, на основі яких вони збудовані;
- разом із друкованою статтею треба подати її електронний варіант на CD носії або електронною поштою. Файл статті повинен бути збережений у форматі DOC для MS Word. Схеми, рисунки та фотографії слід записувати окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, JPG, в імені яких зазначається номер ілюстрації у статті, наприклад pict 4.tif.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

Адреса редакції: 04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
для листування: 04112, м. Київ, а/с 61; ecomoty_2008@ukr.net
Тел.: (044) 458-10-73, 223-26-28, 537-14-33